

Když počátkem roku 1960 navrhoval šéf cenzurního úřadu JUDr. František Kohout několik svých podřízených na vyznamenání, charakterizoval při té příležitosti činnost úseku, který měl v rámci Hlavní správy tiskového dohledu (HSTD) na starost krásnou literaturu. „V oddělení,“ psal ve své zprávě, „pracuje patnáct soudruhů, všichni jsou členy strany. Velmi dobré výsledky na úseku kontroly literatury [...] jsou zásluhou celého kolektivu.“¹ V případové studii ve zkratce představíme životní a profesní dráhu jedné členky onoho úspěšného cenzorského kolektivu – Jarmily Waageové.² Na základně raných kritických textů přiblížíme její literární preference, hlavní pozornost poté soustředíme k analýze (pro dějiny čtení unikátního) pramene – cenzurních protokolů; tyto úřední dokumenty totiž nabízejí jedinečnou příležitost nahlédnout cenzurní práci v detailu a přiblížit nejen klíčová témata a motivy, jimž cenzoři věnovali zvláštní pozornost, ale také argumenty, kterými zákazy zdůvodňovali. Z širokého spektra literárních děl, jež prošla rukama Jarmily Waageové, se soustředíme na její interpretace původní české poezie vydávané v druhé polovině padesátých let, kdy cenzurní úřad zasahoval do literární komunikace nejintenzivněji. V závěru případové studie se zaměříme na spor, který se odehrál nad novelou Josefa Škvoreckého *Konec nylonového věku*; názory vyslovené nad tímto dílem totiž vypovídají o literárním vkusu Jarmily Waageové zvláště názorně.

Hlavní otázka, již si přítomná sonda klade, směřuje k tomu, jak obecná pravidla posuzování knih interpretovala řadová cenzorka, jak vnímala konkrétní literární texty a jak se obecné pokyny doplňovaly s jejím individuálním literárním vkusem.

Čtenářská socializace Jarmily Waageové

Nástup do funkce plnomocníka HSTD nepředstavoval v životě Jarmily Waageové zásadní zlom, spíše naznačuje kontinuitu jejího profesního směřování. Do služeb ministerstva vnitřní věci vstoupila k 1. březnu 1956. V té době jí táhlo na pětatřicátý rok, vychovávala malého syna a vystřídala již tři zaměstnání.

Z kádrových materiálů uložených v Archivu bezpečnostních složek vyplývá, že za války postihlo Jarmilu Kabešovou, narozenou 21. září 1921, uzavření vysokých škol. V roce 1941 ještě odmaturovala na klasickém gymnáziu, z nedostatku jiných příležitostí pak absolvovala jednoroční studium na Státní knihovnické škole a souběžně studovala němčinu v Ústavu moderních jazyků. V roce 1942 musela jako totálně nasazená nastoupit do letecké

1) Archiv bezpečnostních složek (ABS), Hlavní správa tiskového dohledu (HSTD), sign. 318-5-6, St-0208, návrhy na vyznamenání k 15. výr. osvobození, čestná uznání min. vnitra, věcné a peněžité odměny, 1960.

2) Jarmila Waageová (1921–2011), rozená Kabešová, podruhé provdaná Dubovská, v případové studii užíváme všechna tři příjmení.

Posluchačovo jméno (studiosí nomen): *Jarmily Waageové* Rodiště (locus nat.): *Praha*
Čechy běh stud. roku *1946*
 (Semestre anni)
 Fakulta *Filozofická*
 (Facultas)

Název přednášky i jméno přednášejícího (Index scholarum et nomina magistorum)	Počet týd. hodin (Quod per heb- dom. horas)	Stvrzení kvestoro- vo o zápisu a za- placení kolejného nebo osvobození (Receipt nomen didactum solutum aut immunitatem testatur quaestor)	Stvrzení přednášejících o zápisu (Receiptum nomen testantur magistri)	Potvrzení navštěvy před- nášek (Scholas frequen- tatas testantur magistri)	Poznámky (Adnotata)
<i>Socrates</i>			<i>H.</i>	<i>H.</i>	
<i>Patočka</i>					
<i>Sanskrit pro parochy- níky</i>			<i>Lesný</i>	<i>Lesný</i>	
<i>Seny</i>					
<i>Induismus</i>			<i>Lesný</i>	<i>Lesný</i>	
<i>Seny</i>					
<i>Střední arýklade</i>			<i>Lesný</i>	<i>Lesný</i>	
<i>Chagavadgý</i>					
<i>Seny</i>					
<i>Počátky moderního svět. filoz. od ho- ranství k souč. č. filoz.</i>			<i>Lesný</i>	<i>Lesný</i>	Potvrzení děkanovo
<i>Thomás A. H. M. Waageové</i>					t. č. děkan.
<i>Seny</i>					
<i>Situace v oblasti křesťanství</i>			<i>Lesný</i>	<i>Lesný</i>	
<i>Seny</i>					
<i>Seny</i>			<i>Lesný</i>	<i>Lesný</i>	
<i>Seny</i>					

Vysokoškolský index Jarmily Waageové Stránka se zapsanými přednáškami Václava Černého, Karla Krejčího, Vincence Lesného, Jana Patočky a Alberta Pražáka.

Zdroj: Osobní archiv Vladimíra Waageho.

továrny Aero ve Vysočanech, kde pracovala v archivu technické dokumentace. Záhy po osvobození se jí podařilo získat místo odborné knihovnice v Ústřední lidové knihovně hlavního města Prahy; tam v září 1945 vstoupila do místní organizace Komunistické strany Československa. V té době mohla konečně zahájit i studia na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, kde pak navštěvovala přednášky Jana Blahoslava Čapka, Antonína Grunda, Karla Kazbundy, Felixe Vodičky a dalších, opakovaně si zapisovala zejména kurzy

významného indologa Vincence Lesného. Rok před dokončením studií se provdala za architekta a historika umění Jiřího Waageho (1919–1997), postupně také začínala publikovat v knihovnickém tisku a pracovat na disertaci o Juliu Zeyerovi, již obhájila v roce 1949.

Zájem Jarmily Waageové o českou literaturu ovlivnilo její rodinné zázemí. Otce Jaroslava Kabeše (1896–1964), k němuž po celý život vzhlížela,³ lze označit za příklad prvo-republikového levicového intelektuála. V mládí měl blízko k Emanuelu Chalupnému, patřil mezi zakládající členy Komunistické strany Československa, ve dvacátých a třicátých letech soustavně publikoval původní texty a překlady v časopisech *Komunistická revue* a *Avantgarda*, překládal texty Karla Marxe a Friedricha Engelse, zabýval se filozofií a sociologií, například vztahem T. G. Masaryka k socialismu. Souběžně publikoval vlastní poezii, věnoval se dílu Otokara Březiny a především Ladislava Klímy, jehož korespondenci vydával; přitom po většinu doby pracoval jako úředník v Agrární bance československé.⁴ Po válce čekala Kabeše závratná politická kariéra; platil za předního ekonomického experta komunistické strany, již v roce 1945 postoupil na post ředitele Agrární banky a krátce nato byl zvolen členem ústředního výboru KSČ. Po převratu se roku 1949 stal ministrem financí, později nesl odpovědnost za měnovou reformu, v letech 1953 až 1957 působil jako ředitel Státní banky československé.

S Jarmilou Waageovou se od roku 1947 setkáváme jako s přispěvatelkou oborového periodika *Knihy a čtenáři*, kde publikovala kritické anotace nově vydaných knih a několik příležitostných jubilejních statí. Z krátkých hodnotících textů vystupovala autorčina distancovanost od sentimentální ženské četby, mezi knihovníky ostatně obvyklá, naopak zřejmý byl vstřícný postoj ke kultivované popularizaci; z beletrie u ní došel nejvyššího ocenění překlad povídkového souboru Jerzyho Andrzejewského *Noc*. Překlad polských povídek s tématem osvobození vyzdvihla recenzentka s poznámkou, že mají šanci zaujmout někdejší čtenáře detektivek a příběhů z Divokého západu (tedy těch literárních žánrů, které právě začínaly z knihoven mizet); dále ocenila absenci „surových a sadistických scén vypočítaných mnohdy pro efekt“ a prosté a samozřejmé hrdinství „lidí bez zbytečných problémů, nesoucích svůj osud [...] se samozřejmou vírou v lepší zítřek“.⁵

Výmluvně o vkusu a literárních preferencích Jarmily Waageové vypovídá její disertace věnovaná Juliu Zeyerovi. Z této stostránkové, esejisticky pojaté školní práce zřetelně vystupuje autorčino okouzlení básnickovou osobností. Za své ústřední téma, uvedené odkazem na projev Ladislava Štolla na Sjezdu národní kultury,⁶ označila Zeyerův vztah k současnosti. Disertace je založena na studiu spisovatelovy korespondence a biografie, Waageovou zajímá Zeyerův světový názor, akcentuje jeho odpor k měšťácké společnosti, naopak negativně hodnotí příklon ke katolicismu a zájem o mystiku, jež vysvětluje spisovatelovým buržoazním původem. Z celku Zeyerovy tvorby kladně hodnotila především raná díla. Textem disertační práce prolíná polemika se zeyerovskými texty Jiřího Karáska ze Lvovic a českou literární dekadencí obecně. Právě v těchto pasážích nejvýrazněji

3) Rozhovor Petra Šámala s Vladimírem Waagem a jeho manželkou Annou Machovou, 28. 5. 2014.

4) Srov. Dalibor Holub: „Jaroslav Kabeš“, in Vladimír Forst (ed.): *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce*, díl 2, sv. 2, K-L, Praha, Academia 1993, s. 599–600; Jaroslav Hroch: „Místo Jaroslava Kabeše v dějinách české marxistické teorie literatury a umění“, *Česká literatura* 28, 1980, č. 3, s. 264–280.

5) J Kb [= Jarmila Kabešová]: „Jiří Andrzejewski: *Noc*“, *Knihy a čtenáři* 8, 1948, č. 7/8, s. 120.

6) Ladislav Štoll: *Skutečností tváří v tvář. K tvůrčím problémům naší kultury*, Praha, Orbis 1948.

promlouvá vkus, který byl Waageové vlastní, a její názor na literaturu a umění. Za současnou variantu dekadence, pokládané za úpadkový životní pocit a literární směr, označila v souladu s aktuálním kritickým diskurzem existencialismus, nejvýrazněji reprezentovaný dílem Jeana-Paula Sartra:

Přečteme-li si dnes, po řadě existencialistických románů, kteroukoli hru tohoto Belgičana [Maurice Maeterlincka, PŠ], divíme se ctitelům tohoto nového dekadentního směru, že neobjevili znovu propastnou hloubku otázky po smyslu života, skrytou ve hře Maeterlinckově. Ovšem – symbolismus se již dnes nenosí, dnešní čtenář musí mít všechno, jak se lidově říká, „po lopatě“, [...] dnešní čtenář musí mít na jevišti či na stránkách románu scény ze Sartrových *Počestné holky* či *Cest ke svobodě*, aby se nechal alespoň trochu vzrušit. [...] chci tím říct jenom to, že tento existencialismus není nic nového. Měšťáctvo odumírající éry dovede reprodukovat takovéto ojedinělé, výjimečné typy, ale nemá již síly tyto jedince silně v jejich vypjatém individualismu přesvědčit svou vlastní krizí, že se musí naučit dívat na společnost trochu jinak, než se všichni dívají.⁷

Přední zeyerovskou autoritu, na jejíž názory se Waageová opakovaně odvolávala, představovala Eliška Krásnohorská. Dílo této autorky ctíla pozdější cenzorka dokonce natolik, že sama uspořádala výbor z jejích pohádek.⁸ Spisovatelčiny představy o zušlechťujícím poslání literatury a nutnosti idealizace musely být Waageové blízké a s jistou nadsázkou lze říci, že obdobná kritéria uplatňovala i při své cenzurní práci. Názory vyjádřené v programové stati *Poesie a pravdivost*, již Eliška Krásnohorská uveřejnila roku 1891 v *Květech*, by Waageová patrně bez většního váhání podepsala: „Zajisté jest především **umění** povoláno, aby chránilo lidstvo před pustotou zálib a surovostí choutek, povoláno především, aby potřebu zábavy a potěšení [...] uspokojovalo něčím, co ušlechťuje vkus.“⁹

Odpor k existencialismu, zřetelně vystupující z citované školní práce, prostupoval na sklonku čtyřicátých let značnou částí literární publicistiky. Jeho výraznou stopu zaznamenáváme i v úkolu, který byl po převratu před Jarmilu Waageovou postaven v pražské městské knihovně. Spolu se starší kolegyní Marií Kropáčkovou se staly členkami tzv. vyřazovací trojky, malého kolektivu knihovníků, který musel postupně probrat celý knižní fond a vyřadit z něj takové tituly, jež podle jeho soudu mohly ohrožovat morální zdraví čtenářů či je indoktrinovat nesprávnými politickými názory. Výsledky práce těchto knihovníků měly širší dopad, neredukovali totiž jen knižní fond jediné, byť velké knihovny; vyřazené tituly se souběžně sepisovaly a takto vzniklé seznamy posléze fungovaly jako cenzurní indexy, s jejichž pomocí proběhla tzv. očista knihoven v české části republiky.¹⁰

Když byla roku 1953 cenzura knihoven soustředěna pod nově ustavený cenzurní úřad, HSTD, začali s ním pražští knihovníci intenzivně spolupracovat. V té chvíli však mezi nimi

7) Jarmila Waage Kabešová: *Julius Zeyer a dnešek*, disertační práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze 1949, s. 36–37.

8) Eliška Krásnohorská: *Pohádky Elišky Krásnohorské*, ed. Jarmila Kabešová, Praha, Státní nakladatelství dětské knihy 1958.

9) Eliška Krásnohorská: „Poesie a pravdivost“, *Květy* 13, 1891, s. 331–339, zde s. 337.

10) Podrobně Petr Šámal: *Soustružníci lidských duší. Lidové knihovny a jejich cenzura v padesátých letech 20. století (s edicí seznamů zakázaných knih)*, Praha, Academia 2009, s. 39–66.

Jarmila Waageová chyběla – roku 1951 se jí narodil syn Vladimír a nedlouho po návratu z mateřské dovolené (1953) začala pracovat v Památníku národního písemnictví (PNP), kde se tři roky starala o knihy svážené z rušených klášterů. Když na počátku roku 1956 zdůvodňovala, proč se rozhodla opět změnit zaměstnání a působit jako cenzorka, argumentovala tím, že v knihovně PNP tvořilo její pracovní náplň převážně písemnictví starší, zatímco ona se zabývá literaturou psanou od šedesátých let 19. století do současnosti; v muzejní knihovně nemohla podle vlastních slov „tak dobře využít svých vědomostí“.¹¹ Nástupem do úřadu předběžné cenzury se Waageové skutečně otevřely nebývale intenzivní kontakty se spisovateli a živou literaturou.

V době nástupu Jarmily Waageové se cenzurní úřad potýkal se značnými personálními potížemi – objevovaly se četné stížnosti novinářské a kulturní obce na nedostatečné vzdělání cenzorů a z něj plynoucí nekompetentní zásahy; tyto výhrady se nevyhnuly ani úseku, který měl dohlížet nad beletrií. V reakci na tuto kritiku odešlo v průběhu roku 1955 šest z tehdejších jedenadvaceti pracovníků oddělení knih a knihoven.¹² Z dosavadních členů tohoto oddělení zůstala v HSTD zaměstnána někdejší kolegyně Waageové z městské knihovny Marie Kropáčková – lze předpokládat, že angažování další zkušené knihovnice s literárněhistorickým školením mělo nastalou personální krizi překlenout.

Rok 1956, kdy se Waageová s novou prací teprve seznamovala, byl pro cenzory velmi náročný. Komunistická strana Československa právě procházela krizí legitimacy – v únoru 1956 proběhl XX. sjezd KSSS, kde vystoupil Nikita Chruščov s kritikou Stalina, o dva měsíce později následoval II. sjezd Svazu československých spisovatelů; právě zde zazněla v projevech Jaroslava Seiferta a Františka Hrubína nebývale otevřená kritika cenzury umění a objevily se první zmínky o uvězněných spisovatelích. Snahy o kritiku stávajících poměrů se v médiích objevovaly častěji než kdy dříve. Za této situace Waageová naplnila očekávání, jež v ní její nadřízení vkládali. Již půl roku po nástupu byla povýšena, neboť, jak o ní napsal její nadřízený, „svoje znalosti a pozornost při práci osvědčila zejména v nedávném období kolísání české inteligence, kdy zabránila zveřejnění některých myšlenek a projevů ‚tvůrčí‘ činnosti, které byly v obecném zájmu mimořádně škodlivé“.¹³

Jakých podob nabývalo údajné kolísání českých intelektuálů a jaké stopy po jeho potírání zanechal subjekt cenzorky?

Jarmila Waageová čte básně

Druhá polovina padesátých let představuje období, kdy pracovníci HSTD do literárních textů zasahovali nejintenzivněji. Opakovaně zamítali celé básně či povídky, poměrně často navrhovali úpravy blízkí se někdy redakční práci. Přednostní objekt jejich zájmu tvořily otevřené či skryté poukazy na křivdy stalinského období, dogmatismus stranických funkcionářů či zmínky o politických procesech. Soustředění se na politickou tematiku odpovídalo tomu, že reprezentace komunistické strany a státního zřízení setrvale náležely k tématům, jež sledovaly všechny instance rozptýlené cenzurní soustavy.

11) ABS, Osobní spis Jarmily Waageové, Jarmila Waageová: Životopis, 1956.

12) ABS, HSTD, sign. 318-5-3, St-5011/10b, Zpráva o HSTD pro politické byro ÚV KSČ, 31. 5. 1956.

13) ABS, Osobní spis Jarmily Waageové, návrh k zařazení do funkce staršího plnomocníka, 2. 11. 1956.

Jarmila Waageová se s explicitní tematizací stalinismu setkala záhy po svém nástupu. Na počátku roku 1956 přinesl redaktor nakladatelství Československý spisovatel Jan Grossman na HSTD rukopis sbírky Milana Kundery *Monology*. Její součástí byly i básně *Ukolébavka, kterou zpívá žena svému muži*, reflektující atmosféru stalinistických čistek, *Balada o velikém pádu*, tematizující tragický příběh vojáka, který vystaven důstojníkově šikaně spáchá sebevraždu, a *Zpěv o velikém čekání*, pojatý jako monolog ženy čekající na návrat muže z vězení. Pracovníci HSTD se s těmito texty nesetkali poprvé: *Ukolébavku* se předtím Kundera snažil publikovat již dvakrát, nejdříve v brněnském časopise *Host do domu*, poté, co ji zde cenzura nepovolila, ji čekal podobný osud v měsíčníku *Květen*; *Zpěv o velikém čekání* pro změnu narazil na pracovníka HSTD v *Novém životě*. Jarmila Waageová zde postupovala podobně jako její předchůdci a dvě básně byly na její pokyn ze sbírky vyřazeny. V případě *Ukolébavky* jednala s Kunderou o úpravě strofy, již původně označila jako závadnou. Autor po cenzorčiných výhradách problematickou pasáž přepracoval:

původní znění

Nech si zdát místnost plnou lidí
a mnoho očí, které slídí
jak fyzli příliš horliví.
Někdo tě křivě obviní.
Někdo tě volá, ty jdeš blíž
a ptáš se: – Co jsem udělal?
Ať svědčí o mně, kdo mě znal! –
Však přítel, na nějž pohlížíš,
má náhle obličej tak prázdný
jak němé, slepé vápno zdi.¹⁴

upravené znění

Velikou schůzi nech si zdát.
Z pódia kdosi dlouho hřímá.
Obviňuje tě. Musíš vstát.
Jsi nyní terč a pod očima
jak terč i černé kruhy máš.
Bráníš se: – Co jsem udělal?
Ať svědčí o mně, kdo mě znal! –
Přítel, jež od dětství už znáš,
hledí však cize, studeně
jak na zdi okno zazdžené.¹⁵

Kunderovy úpravy oslabily jednoznačnost závadné strofy a v jistém smyslu omezily její prvoplánové vyznění. Autor vypustil slova s negativním příznakem („fyzli“, „slídit“), jež u cenzorů narážela poměrně často, a změnil celý verš, který zněl příliš publicisticky („Někdo tě lživě obviní“). Přestože se jednalo o vynucenou úpravu, Kundera ji patrně nevnímal jen jako řešení z nouze. V prvním přepracovaném vydání *Monologů* totiž zůstal u znění upraveného na podnět cenzorky, přestože jiné básně podstatně upravil a celkově změnil i kompozici sbírky. Do tohoto druhého vydání *Monologů*, jež vyšlo roku 1964, zařadil i ony dvě básně, které cenzura původně vyřadila. Ty se však svým politickým zaměřením v rámci podstatně přepracované sbírky do značné míry vymykají.

Jarmila Waageová náležela mezi nejpečlivější posuzovatele poezie a své postřehy ve srovnání s ostatními plnomocníky poměrně důkladně reflektovala. Příznačný rys jejího čtení představovalo vyhledávání potenciálních aluzí, jež podle vzpomínky básničky Jany Štroblové poměrně přesně rozpoznávala.¹⁶ Když Waageová posuzovala první knihu lyrické

14) ABS, HSTD, sign. 318-98-22, Zásahy HSTD-ÚPS v tisku 1961–1968, Československý spisovatel, 13. 5. 1957.

15) Milan Kundera: *Monology. Kniha lásky*, Praha, Československý spisovatel 1957, s. 89; identický text obsahuje cenzurní protokol.

16) E-mail Jany Štroblové Petru Šámalovi, 25. 5. 2014.

trilogie Jana Nohy *Básně v prstenech*, již nakladatelství Československý spisovatel předložilo HSTD v listopadu 1956, přesně postihla, že se dvě čísla z celkem padesáti sonetů svými společenskými přesahy z celku sbírky *Moje sonety* vymykají. Citujme pro názornost jeden z nich:

Kdyby byl živ jen jeden spravedlivý,
nevinné soudit nedopustil by;
kdo vodu vodou, oheň ohněm živí
a kdo tmu důlků loupí ze lví lbi,

ten utone a uhoří a do tmy,
již loupil smrti, spadne brzy sám;
naložte tisíc hrůz a psot a slot mi,
spravedlivého přece vyhledám

a tváří v tvář ať spatří netvář vaši,
kterou jste stejně vzali havěti,
jež v prázdnu našem občas zaharaší,

neznámá vůbec lidské paměti.
V Čechách žil vždycky jeden spravedlivý

a žije ještě, mějte, mějte strach,
své mrtvé věčně nosí v sobě živí
a život zúrodňuje jejich prach.

V denním hlášení z 10. listopadu 1957 Waageová interpretovala Nohův sonet v souvislosti s nedávnými politickými událostmi:

V předloženém rukopise nepovolil náš plnomocník sazbu 17. a 18. sonetu. Oba sonety útočí na systém, který odsuzuje nevinné, a hrozí mu, že bude smeten „spravedlivými“, jejichž svědomí teď v dnešní době nesmí mlčet a musí vystoupit proti těm, kdož nutili básníky mluvit jinak, než cítí a myslí. [Podle našeho názoru jde o přímý útok na režim, o vyhrožování a podněcování těch, kdož na sjezdu spisovatelů se prohlašovali svědomím národa.] Uvádím oba sonety.¹⁷

Přeškrtnutá věta, kterou cenzorka do protokolu shrnujícího hodnocení sbírky původně zapsala, patrně vykládala sonet příliš jednoznačně, a nejspíše proto ji někdo později vyškrtl. S odstupem ji však lze využít jako svědectví o tom, jaká konkrétní interpretace se v daném případě skrývala za obecným konstatováním, že určité dílo „útočí na systém“. Explicitní vztažení významu díla ke konkrétní události, zde k II. sjezdu Svazu

17) ABS, HSTD, sign. 318-98-22, Zásahy HSTD-ÚPS v tisku 1961–1968, Československý spisovatel, 10. 11. 1956; přeškrtnutý text jasně čitelný.

československých spisovatelů, zároveň ukazuje pro cenzurní čtení typickou absolutizaci referencí uměleckého textu k aktuálnímu světu.

Po konzultaci na oddělení kultury sekretariátu ÚV KSČ, jíž se vedle zástupců HSTD účastnil Jan Noha spolu s šéfredaktorem Vítězslavem Kocourkem a redaktorem Jaroslavem Janů, autor nakonec oba sonety vypustil. Otázka, do jaké míry cenzurní interpretace odpovídala autorskému záměru, zůstává otevřená. Zpochybňuje ji svědectví o tom, že sám Noha si cenzurní zásah patrně vykládal jinými důvody. Když Waageová v únoru 1957 kontrolovala imprimovaný obtaň *Mých sonetů*, neschválila závěrečnou autorskou poznámku, v níž básník zanechal nepřímý poukaz na provedený cenzurní zásah – upozorňoval čtenáře, že kniha měla původně obsahovat padesát sonetů, a že tedy v budoucnu ještě dvě čísla doplní. V oficiálním záznamu o osobním rozhovoru mezi cenzorkou a básníkem, který podle jejích slov „proběhl v přátelském ovzduší“, je uvedeno, že Noha považoval zákaz za „mimořádné opatření“ uplatněné vzhledem k politickému dění v Maďarsku, kde v říjnu 1956 zasáhla sovětská vojska.¹⁸ Nakonec musel Noha upravit i autorský dovětek a oba závadné sonety zůstaly pouze v strojopise.

Politické narážky a různé podoby společenské kritiky se nejčastěji objevovaly v satíře, jejíž komický účinek těžší ze zesměšňování negativních jevů soudobého života, případně ze zesměšňování společenských autorit. Není proto nijak překvapivé, že právě satirické museli s pracovníky HSTD opakovaně vyjednávat. V říjnu 1958 dostala Jarmila Waageová k posouzení novou sbírku Václava Laciny *Malý atlas hub, tlam a pusinek*, připravovanou k vydání v nakladatelství Československý spisovatel. V Lacinově útlém svazku se objevilo několik výpadů proti dogmatismu a negativním jevům současného života. Při schvalování bez větších potíží prošla satira na konjunkturalismus, charakterové vady úředníků, či dokonce řadových funkcionářů KSČ, jednoznačně však narazila tematizace cenzury. Lacinův epigram *Nesem vám noviny* („Článek se upraví, zpráva se učeše. / Stačí to umlčet i vrabce na střeše?“) musel být ze sbírky vyřazen. Cenzorské zásahy se však neomezovaly jen na úplný zákaz. Posuzování a čtení Jarmily Waageové se v druhé polovině padesátých let vyznačovalo návrhy redakční povahy, jež zpravidla potlačovaly tu rovinu textu, z níž potenciální víceznačnost vyplývala. V Lacinově cyklu epigramů *Mezi námi* Waageová například navrhla změnu v pořadí jednotlivých epigramů tak, aby verše „Trčí čenich v šeru, / větří kariéru. / Uvažuje: ‚Kdypak / bude ze mě rypák?‘“ nenavazovaly na epigram, v němž se psalo o soudobém tisku. Tímto přesunem se podle Waageové měla odstranit možnost analogie skrytá ve verši „bude ze mě rypák?“, který podle ní mohl v předchozím kontextu působit jako narážka na jméno básníka a nedávného šéfredaktora svazového měsíčníku *Nový život* Josefa Rybáka, který v té době vedl kulturní rubriku *Rudého práva*.¹⁹

Objevují se však i případy, v nichž lze vedle slov o narušení obecného zájmu a útocích na režim vysledovat i námitky morální a estetické. Názorný doklad takového čtení představují zásahy v prvotině Miroslava Holuba *Denní služba*, jež se svým racionalismem, ale i motivikou odkazující k lékařskému a vědeckému prostředí výrazně lišila od hlavní linie

18) ABS, HSTD, sign. 318-98-22, Zásahy HSTD-ÚPS v tisku 1961–1968, Československý spisovatel, 13. 2. 1957.

19) ABS, HSTD, sign. 318-98-22, Zásahy HSTD-ÚPS v tisku 1961–1968, Československý spisovatel, říjen 1958, přesné datum nečitelné..

české poezie první poloviny padesátých let a představovala krajní podobu soudobého básnického civilismu. Když Jarmila Waageová četla *Denní službu* vůbec poprvé, pozastavila se nad jejím pesimismem; konstatovala, že v ní básník chce „zachytit svět kolem sebe od nejběžnějších věcí denní potřeby až po vesmír nad námi. Sbíрка se vyznačuje pesimismem místy až patologickým, působí v ní patrně i občanské povolání autora“.²⁰ Její připomínky následně směřovaly k potlačení mnohovýznamovosti básně, k tomu, aby byla „odstraněna možnost dvojího výkladu“. Explicitně uvedla hned čtyři básně, jež podle ní „zabíhají do dvojsmyslů, které lze vykládat proti straně“:

Maso

V očiřtci sklepů,
na posledním soudu
stolů kuchyňských
kosmické kvílení masa.

Mokvavé chřtány
octem a novinami
marně ucpávají.

Všelické maso
na posledních soudech,
v očiřtících,
na polích, za horama,
světa kraj
řve.
Více octa!
Více novin!²¹

V čem konkrétně závadnost spočívala, cenzurní protokol neupřesňuje. Waageová pouze uvedla, že „obsah lze různě vykládati“. S ohledem na kontext jiných posudků lze vyslovit hypotézu, že slova o posledním soudu mohla u cenzorky působit jako aluze na křivdy stalinského období. Aby odstranil významovou otevřenost či nejednoznačnost, měl podle cenzurního protokolu Miroslav Holub k básni doplnit motto, které by zvýraznilo aktuálně protiválečný charakter veršů: „Ebtea: Legionáři popravili 34 Alžířanů. Někteří byli zastřeleni, jiní ubiti pažbami. Ranní zprávy.“ Jednalo se však spíše o (úspěšný) pokus, jak cenzorku oklamat; v definitivní verzi knihy je sice motto doplněno, ale oproti nahlášené verzi je Holub ještě pozměnil a významové pole své básně opět rozšířil. Znělo následovně: „Mlýnek na maso z nové hmoty / Oč jde v Alžířu? / Titulky“.

V případě další nejednoznačné básně připojila cenzorka obsáhlejší komentář, v němž vysvětlovala, v čem báseň *Mlýnek na kávu* porušuje obecný zájem.

20) ABS, HSTD, sign. 318-98-22, Zásahy HSTD-ÚPS v tisku 1961-1968, Československý spisovatel, 25. 3. 1958.

21) Miroslav Holub: *Denní služba*, Praha, Československý spisovatel 1958, s. 35.

Mlýnek na kávu

Vynalezli jsme
perpetuum mobile.

Mele,
vychází slunce,
mele,
chvěje se zem,
války počínají a končí
zavytím sirén,
mele,
řvou, spílají, lomcují dveřmi,
snímají střechy domů,
hledají v chodbičkách,
mele tady nebo tam,
ale vždycky někde,
řeka, již nelze uchopit,
s vrněním novorozenečků,
s povzdechů umírajících,
mele pomalu,
mele jistě,
spravedlnost,
slzy,
režné zrno snů
mele.

Vynalezli jsme
perpetuum mobile.

Vynalezli jsme
mlčení.²²

Cenzorčina interpretace zřetelně vystupuje z následující charakteristiky díla: básník podle ní nahrazuje „boží mlýny“ za „nástroj denní potřeby, který mele právě tak pomalu a jistě za každé situace – s východem slunce, s počínající válkou, za vytí sirén, za vrnění novorozenečků i za povzdechů umírajících, mele spravedlnost, slzy i kamení“. Závěrečnou strofu Waageová vykládala jako jednoznačný „útok na náš režim, odsuzující podle autora lidi k mlčení“.²³ Motiv mlčení narážel u cenzorů opakovaně, neboť si jej vykládali jako skrytou narážku na existenci cenzury. Holubova báseň byla schválena až po úpravě závěrečné strofy, v níž se Holub, s ohledem na svou autorskou poetiku netypicky, uchýlil k obraznému pojmenování:

22) ABS, HSTD, sign. 318-98-22, Zásahy HSTD-ÚPS v tisku 1961-1968, Československý spisovatel, 25. 3. 1958; srov. též Miroslav Holub: *Denní služba*, cit. dílo, s. 37-38, zvýraznil PŠ.

23) M. Holub: *Denní služba*, cit. dílo, s. 38, zvýraznil PŠ.

Vynalezli jsme
perpetuum mobile.
Vynalezli jsme
ticho
kořenů.²⁴

Zatímco na poezii Miroslava Holuba vadil Waageové pesimismus „až patologický“, v souvislosti s autorem o generaci starším ji patrně popouzela jiná oblast, jež se opakovaně stávala terčem jejího zájmu. Obsáhlou sbírkou *Hojivá zřídla* se otevřela nová tvůrčí etapa v tvorbě Františka Nechvátala (narozen 1905), jež se projevila odklonem od poetiky budovatelské poezie směrem k intimní, v řadě čísel až otevřeně erotické poezii. A právě erotismus Nechvátalovy sbírky mohl Jarmilu Waageovou popuzovat. Četné básně *Hojivých zřídla* cenzorka v prvním čtení neschválila s poukazem na to, že nevyjadřují „jen osobní pesimistický pohled básníka na život, ale i určité narážky na náš současný politický život“.²⁵ Mnohé další básně musel autor přepracovat či vypustit některé verše či celé strofy. Přestože cenzurní výtky a návrhy na úpravy zdůrazňovaly skryté politické podtexty Nechvátalovy poezie, Waageové charakteristiky jednotlivých textů opakovaně připomínaly právě milostně-erotický charakter sbírky.

V básni *Naostřen smíchem žen*, v níž se podle cenzorky „básník opět obrací se svými city k ženám“, došlo z její iniciativy k vypuštění následující strofy:

Truchlit je krásné v této zemi,
kde ve vítězství doufá lid.
Můžete zůstat navždy němí,
můžete píseň pochválit.²⁶

V citovaném úryvku, Nechvátalem skutečně vypuštěným, mohl cenzorka popudit verš konstatující, že lid ve vítězství teprve „doufá“, nikoli že jej již dosáhl; navíc zde bylo vítězství spojeno s motivem smutku. Ostatně motiv mlčení přítomný v předposledním verši si cenzorka opět mohla vykládat jako poukaz na existenci cenzury.

Právě na Nechvátalově sbírce lze pozorovat, že cenzurní zásahy Jarmily Waageové se někdy blížily redakční práci. V básni *Matce světa* jí například vadilo jediné slovo, namísto něhož rovnou navrhla jiné:

A třeba **zpráskán**, znaven vším a chorý,
v končiny tvé se беру s všemi tvory.

24) Tamtéž, zvýraznil PŠ.

25) ABS, HSTD, sign. 318-98-22, Zásahy HSTD-ÚPS v tisku 1961-1968, Československý spisovatel, 6. 8. 1957.

26) Tamtéž.

Waageová navrhla zaměnit zvýrazněný výraz, který se podle ní (patrně) svou hovorovou povahou nehodil do „vysokého“ pojetí poezie, slovem „zmučen“. Svůj zásah zdůvodnila následovně: „Touto úpravou si báseň udržela ráz intimního vyznání.“²⁷

Obvyklou cenzorskou snahu zjednotřit básnický text, zvýraznit a upřednostnit jednu z interpretací, výmluvně dokládá příklad Nechvátalovy básně *Léčivé byliny*. Na podnět cenzorky musel autor upravit text básně, v níž podle jejích slov hledal „lék na strasti současného světa“, tak, aby omezil nadčasovost výpovědi a zejména potlačil potenciální reference k realitě současného Československa. Srovnání jedné z upravených pasáží básně ukazuje, že v nové verzi text vyznívá jako kritika kapitalistického světa, zatímco původní verze byla významově otevřenější:

původní znění

V království **nudy** vládne lež,
v pustinách lží se **nuda** plíží.

upravené znění

hledí však cize, studeně
k pokladům vždy se **zločin** plíží.²⁸

Jeden z nejmóraznějších zásahů, jímž Jarmila Waageová ovlivnila celkovou podobu básnického díla, představovala intervence do kompozice básnické prvotiny Jany Štroblové, ohlášené nakladatelstvím Mladá fronta na rok 1958. Sbíрка nesoucí původně název *Zamřížovaný vítr* měla sestávat ze dvou oddílů: cyklu intimní lyriky nazvaného „Protěž“ a části „Můj kraj“, tvořené básněmi reflektujícími společenská témata. Právě z druhé části podle cenzorky vystupoval celkový nesouhlas básnířky se soudobým režimem; jednalo se podle ní o básně,

z nichž vane neutěšenost a beznadějnost nad marností spravít, otočit jinam kolo režimu a systému, které neúprosně drtí a láme každický křehký výhonek snahy po svobodě a nápravě. Jde o typický projev pocitů dcerky z lepší rodiny, která se cítí ukřivděná ve svém životním a společenském postavení.²⁹

Když Waageová navrhla několik básní ze sbírky vyřadit, narazila na odpor redakce („protože všichni zástupci nakladatelství zastávali se sbírky jako lyriky osobní, nikoli společenské“) i autorky samé. Nakonec byla sbírka z cenzorčina podnětu přejmenována na *Protěž*. Namísto původního názvu vyvolávajícího asociace vězení a nesvobody akcentoval nový titul linii intimní poezie. Pozměněna byla i původně dvojdílná kompozice; oddíl „Můj kraj“ byl zrušen, takže opět došlo k potlačení významové roviny, odkazující k aktuálnímu světu, konkrétnímu místu a tradici.

Na příkladu prvotiny Jany Štroblové lze doložit význam individuálního vkusu jednotlivých cenzorů, jehož přirozená odlišnost otevírala prostor pro vyjednávání ze strany nakladatelských redakcí i autorů. Zástupci nakladatelství Mladá fronta Jiří Hájek, Čestmír Vejdělek a Oldřich Nouza hájili několik čísel sbírky, jevících se Waageové jako závadná, a trvali na jejich zveřejnění. Jako argumentu přitom využili skutečnosti, že dané básně

27) Tamtéž.

28) Tamtéž, zvýraznil PŠ.

29) ABS, HSTD, sign. 318-99-28, Zásahy HSTD-ÚPS v tisku 1961-1968, Mladá fronta, 22. 2. 1958.

Jarmila Waageová Portrét z pracovny Hlavní správy tiskového dohledu, šedesátá léta.

Zdroj: Osobní archiv Vladimíra Waageho.

již byly zveřejněny v časopise. Vzhledem k tomu, že vedení Mladé fronty nenalezlo při jednání se zástupci HSTD shodu, musel rozhodnout nadřízený orgán, tedy příslušné oddělení ÚV KSČ. Jeho pracovníci „doporučili“ redakci, aby dvě básně vyřadila, další tři však ve sbírce zůstat směly; důvod této vstřícnosti spočíval právě v tom, že tyto texty již dříve schválil jiný plnomocník (podle zápisu Waageové z jednání se však jednalo o jeho chybu).

Rozhodnutím stranického sekretariátu vyjednávání neskončilo, redakce se totiž nadále obávala toho, že by mohla být celá sbírka zakázána, a redaktor Ondřich Nouza proto básnířce doporučil, aby se s cenzorkou osobně setkala. Při jednání se obě ženy neshodly na interpretaci následujícího úryvku z básně *Uprostřed města*:

Kde se bijí. Kdesi chvěje se
slunce jak vlhké, polekané káče,
klečící žena nad mrtvolou pláče
a ptáci pláčou,
že už není střech.³⁰

V citované pasáži měli podle Waageové lidé „umírat za pravdu“, básnička podle ní těmito verši obžalovávala režim a „přítaká-

vala kontrarevoluci“. Samo slovo kontrarevoluce představovalo v kontextu druhé poloviny padesátých let obecně srozumitelný odkaz na zásah sovětské armády v Maďarsku roku 1956. Jana Štroblová se při setkání hájila tím, že se její verše týkají jakékoli války, například bombardování Káhiry,³¹ na to jí však cenzorka namítla, že tento výklad není z textu jednoznačně zřejmý. Ona sama podle svých slov cítila, že báseň „reaguje na události v Maďarsku“.³² Báseň se sice uhájit nepodařilo, hlavní účel však návštěva splnila. Zatímco na počátku Waageová hovořila o básnířce jako o „dcerce z lepší rodiny“, v důsledku osobního setkání se celkový dojem proměnil: „autorka hovořila velmi upřímně, ale její hledání by potřebovalo více usměrnění a lepší ukazovatele, než jací jsou pravděpodobně na fakultě.“ Básnický debut byl zachráněn.

30) Tamtéž.

31) E-mail Jany Štroblové Petru Šámalovi, 25. 5. 2014.

32) ABS, HSTD, sign. 318-99-28, Zásahy HSTD-ÚPS v tisku 1961–1968, Mladá fronta, 22. 2. 1958.

Jarmila Waageová čte *Konec nylonového věku*

Na sklonku roku 1958 obdržela Jarmila Waageová uznání za vykonanou práci; zástupce náčelníka cenzurního úřadu Eduard Kovářík jí tehdy poslal oficiální dopis, v němž ocenil její vysoké odborné znalosti: „Výsledky Tvé práce potvrdily Tvé schopnosti. Tvé jednání s partnery pomáhá k dalšímu upevnění vážnosti a autority HSTD.“³³ Neuplynul však ani měsíc a cenzorka dostala další úřední psaní, tentokrát podepsané přímo náčelníkem HSTD. František Kohout jí v něm oznamoval, že jí pro hrubé porušení služebních povinností uděluje veřejnou důtku a peněžité trest ve výši 400 korun.³⁴

Selhání Jarmily Waageové spočívalo v tom, že povolila k vydání román Josefa Škvoreckého *Zbabělci*. Úřední výtky zároveň obsahovala celkovou charakteristiku románu, líčící *Zbabělce* jako ztělesnění všech závadných prvků, které měli plnomocníci za úkol potírat. Obecný zájem měla kniha poškozovat tím, že

líčí květnovou revoluci jako věc zbytečnou, že román obsahuje hrubé výpady proti sovětské armádě, proti dělnické třídě, a tím také proti Sovětskému svazu a komunistické straně, přitom však vyzdvihuje příslušníky „zlaté mládeže“ na opravdové hrdiny, a že tato kniha v duchu revanšistických publikací popisuje zvěrstva na zajatých příslušnících německých ozbrojených sil.³⁵

Při vyšetřování skandálu kolem *Zbabělců* se ukázalo, že cenzorka přistoupila k románu vstřícněji mimo jiné i proto, že krátce předtím zakázala jinou Škvoreckého prózu, *Konec nylonového věku*. A právě prameny vážící se k vyjednávání ohledně této novely nám poskytují patrně nejpodrobnější zprávu o literárním vkusu i morálních zásadách Waageové.

Prózu s původním názvem *Smutek v zemi socialismu* dokončil Škvorecký v létě 1950 a redakci Československého spisovatele ji nabídl v průběhu roku 1957.³⁶ Schvalovacím kolečkem uvnitř nakladatelství prošel rukopis velmi rychle, již v červnu 1957 anoncoval prózu nakladatelský časopis *O knihách a autorech* (Škvorecký ji měl původně vydat pod pseudonymem Josef Vala) a 24. října odevzdal redaktor František Pilař zredigovaný text na HSTD. Zde jej, jako většinu titulů Československého spisovatele, dostala na starost právě Jarmila Waageová. Od prvního momentu bylo zřejmé, že se jí próza z prostředí pražské zlaté mládeže nelíbí. V protokolu rekapitulujícím jednání HSTD s redakcí poměrně obsáhle charakterizovala děj novely a jako dokladový materiál svého zamítavého stanoviska připojila obsáhlý opis pasáží, které ji nejvíce iritovaly. Vzhledem k tomu, že vedení nakladatelství se za svého autora postavilo, následovalo obvyklé setkání zástupců nakladatelství a představitelů cenzurního úřadu, jehož se účastnil i sám Škvorecký. Svou verzi události s odstupem vylíčil v následující vzpomínce:

33) ABS, Osobní spis Jarmily Waageové, Eduard Kovářík Jarmile Waageové 11. 12. 1958.

34) ABS, Osobní spis Jarmily Waageové, udělení kádrového trestu pro hrubé porušení služebních povinností.

35) Tamtéž.

36) Srov. Alena Příbáňová: „Počátky konce nylonového věku aneb Smutek v zemi socialismu“, *Česká literatura* 60, 2012, č. 4, s. 543–585.

Seděl jsem proti nim u šéfredaktorova stolu, byli dva. Mladší žena a starší muž. Žena prý byla příbuzná, nebo dokonce dcera dost významného básníka, muž prý býval vrátným v jednom velkém soukromém nakladatelství.

„Je to pornografie,“ řekla štítivě žena.

Velmi zdvořile jsem pravil:

„Můžete mi, soudružko, ukázat některé pornografické pasáže?“

„Mám jich celý seznam,“ a vskutku, vytáhla seznam. A jela prstem. „Například na straně – nebo ne: na straně – tadyto“ dlouhá pauza, pak se skutečně zarděla a řekla: „Já to ani nemůžu – nahlas...“

„Dej to sem, Mařko!“ pravil starý cenzor a vytrhl jí seznam z ruky. Podle označeného místa nalistoval v rukopise, našel tužkou zaškrtnuté a počal číst:

„Přítiskla stehna k sobě, postavila se trochu bokem k obrazu, trochu se předklonila, vtáhla břicho, levou ruku dala před sebe jako Venuše, pravou s ručníkem na ňadra – hergot, čtu správnou pasáž?“

„No vždyťs to zrovna čet. To... to... slovo!“ vykřikla cenzorka a znova se zarděla.

„Jo... ty myslíš...“ starý cenzor zkoumavě pohlédl na rdící se kolegyni a zkusmo pravil: „Stehna? ... nebo břicho?“

„To... taky. Ale to dál!“

Cenzor zabrejlil do textu. Pak řekl vítězně: „Jo ňadra!“ a otcovsky se obrátil ke mně: „No soudruhu, to nejde. Já bych tomu teda neřek rovnou pornografie... to si nejsem úplně jistej... ale v každém případě to je naturalismus, a to kam bysme přišli!“³⁷

Ze Škvoreckého satirického skeče plyne, že Jarmile Waageové vadily především erotic-
ké motivy, podle cenzurního protokolu však její námitky byly pestřejší a týkaly se i dalších
vrstev díla. V obecné charakteristice hovořila o tom, že próza „patří jak svým obsahem,
tak i uměleckým ztvárněním do druhu literatury označené slovem ‚choulostivá‘“. Příčina
její averze však tkvěla hlouběji, vadilo jí celkové pojetí postav:

Autor, vl. jm. Josef Škvorecký, v románu popisuje několik typů lidí, kteří nechtějí žít, jako žije
většina mladých lidí, a kteří vidí, že vše je marnost a pitomost.

Jejich hlavním problémem je problém sexuální, který řeší naprosto živočišně, bezohledně
a náplň svého žití vidí jen v tancovačkách, pijáctví a jazzové extázi. Jejich ~~rádoby~~ ~~existencia-~~
~~lismus ovšem v tom vidí jen marnost, ale~~ pohrdlivost k životu a k mravnosti vede je k pocitu
méněcennosti a marnosti, které [sic] nedovedou a nechtějí překonávat.³⁸

Původní, záhy však potlačené vřazení *Konce nylonového věku* do souvislostí literárního
existencialismu postihovalo vcelku přesně poetiku Škvoreckého próz z konce čtyřicátých
let a současně upomínalo na negativní hodnocení tohoto směru, jež se objevilo v cenzor-
čině zeyerovské disertaci. Prudérnost, jejíž stopy nacházíme v cenzurních protokolech
Jarmily Waageové ve srovnání s dalšími cenzory poměrně často, představuje součást její

37) Josef Škvorecký: „Jak aplikovat západní techniku“, *Listy* 6, 1976, č. 1, s. 25–30, zde s. 29.

38) ABS, HSTD, sign. 318-98-22, Zásahy HSTD-ÚPS v tisku 1961–1968, Československý spisovatel, 23. 11. 1957, původní strojopis škrtnut a nahrazen rukopisným vpiskem.

celkové distance od literárního modernismu. Stejně tak ji odpuzovaly motivy ošklivosti či expresivní a naturalistická líčení:

Autor se na mnohých místech dopouští hrubého nevkusu (s. 6, 7, 8, popis Jiřiny v koupelně, str. 9 popis neznámé dívky v tramvaji, str. 29–32 popis manželské scény u Hillmanových). Přirovnání „utíkala jako březí kráva“ na str. 84 + pocity Ireniny na plese v Repre a popis rozhovoru obou soupeřů na plese (100–102), rozhovor mezi Irenou a Danym (138–139), samomluva Robertova (143, 144), patří sem i užívání starých názvů jako Živnobanka atd.³⁹

Všechny dotčené pasáže pro cenzurní protokol přepsala, celkem se jednalo o patnáct stran strojopisu. Avšak spíše než o erotické pasáže se jednalo o místa výrazněji tematizující ženskou tělesnost, dále o typické Škvoreckého dialogy, v kontextu tehdejší české prózy neobvyklé, a obsáhlejší introspektivní pasáže, jimiž prostupovaly existenciální motivy nudy, deprese či únavy.

Stejně tak jí vadila jazyková a stylová rovina díla, kterou označila za „velmi ubohou“; nedbalý jazyk měl být dokladem pochybné umělecké úrovně. Explicitně přitom zdůraznila, že slangové výrazy užívá Škvorecký nejen v pásmu přímé řeči jako prostředek charakteristiky postav: „slang, kterého autor využívá i při popisu, nejen v přímém hovoru hrdinů, je odporný.“ Při schůzce, jež dala vzniknout výše citované Škvoreckého vzpomínce, opo- noval Waageové Ladislav Fikar, ředitel nakladatelství Československý spisovatel, tím, že podle něj „vulgárnost jazyka rukopisu je oprávněná, protože autor podtrhoval tragičnost svých hrdinů, kteří nemohli najít díky svému původu místo v současné společnosti a využívají se sexuálními problémy (Jiřina, Irena, Dany)“.

Protokol z jednání, z něž pocházejí citovaná slova, představuje cenzorčin pendant k Škvoreckého stylizované výpovědi o téže události. Zřetelně z něj vystupuje nejen Waageová záliba v próze 19. století, jeho stylizace svědčí především o značném osobním zaujetí; to jednoznačně signalizuje v cenzurních protokolech velmi neobvyklý přechod z er-formy (typ „náš plnomocník navrhl“) či 1. osoby plurálu (typ „domníváme se“) do 1. osoby singuláru:

Já jsem upozorňovala na možnost záporného vlivu knihy na mladé čtenáře, kteří nebudou v knize hledat odsouzení tohoto světa, nýbrž jen ty choulostivé scény. Když **jsem se vrátila** k starším naturalistům, namítal s. Fikar, že není možné psát v dnešní době tak, jako psal Šlejhar nebo Čapek-Chod.⁴⁰

Vyslovené názory upomínají na citovaný výrok Elišky Krásnohorské a ideální realismus (spíše než na jmenované naturalisty). Vedle toho však z jejích slov vystupuje celkový postoj k literatuře, přesvědčení o formativním působení literárního díla na osobnost čtenáře, jímž se ostatně vyznačovala značná část tehdejší knihovnické veřejnosti. Když Waageová zdůvodňovala svůj zákaz, zdůraznila, že by se *Konec nylonového věku* jistě mohl stát nejúspěšnější knihou roku:

39) Tamtéž.

40) Tamtéž, zvýraznil PŠ.

domnívám se však, že takovýmto způsobem páska **nepřevychováme**, spíš naopak kniha **vzbudí zájem** o další podobnou literaturu [...]. Kniha ani obsahem, ani formou, ani jazykem nepřispívá k estetickému a morálnímu obohacení čtenářů a myslím, že by bylo ve veřejném zájmu, aby vůbec nevyšla, i když redakce se ohání dobrým úmyslem autorovým bojovat proti tomu, co s takovým pochopením a znalostí, ba možno říci **s láskou líčí**.⁴¹

Vzhledem k tomu, že cenzurní úřad nenašel s redakcí shodu, bylo rozhodnutí opět přeneseno výše, tentokrát na úroveň předsednictva Svazu československých spisovatelů a IV. oddělení ÚV KSČ. Tyto instance daly HSTD za pravdu a *Konec nylonového věku* nakonec nevyšel. Československý spisovatel ale záhy poslal na HSTD jinou Škvoreckého prózu, která se opět ocitla na stole Jarmily Waageové – *Zbabělce*.

V oficiální zprávě rekapitulující celou kauzu se cenzorka hájila tím, že ve *Zbabělcích* spatřovala především „kritiku a satiru ‚zlaté mládeže‘ a místní honorace při květnových událostech“.⁴² Když pak vysvětlovala, jak se stalo, že knihu povolila, označila své jednání za vážnou chybu, zároveň však zdůraznila, že se nechala značně ovlivnit ředitelem nakladatelství Ladislavem Fikarem, který měl velmi usilovat o vydání románu a opakovaně zdůrazňovat jeho značnou uměleckou hodnotu. To ji však v očích nadřízených orgánů neospravednilo. Vzápětí po skandálu začaly Jarmilu Waageovou a jejího otce prošetřovat policejní orgány, které nakonec došly k závěru, že její jednání způsobila spíše nedbalost než vědomý úmysl. Byla proto veřejně pokárána před ostatními zaměstnanci, ale v cenzurním úřadu směla nadále pracovat.

V šedesátých letech se Jarmila Waageová starala o periodika Svazu československých spisovatelů, zejména o *Literární noviny*, nadále však schvalovala i původní beletrii. S některými nakladatelskými pracovníky dokonce navázala i přátelské vztahy, redaktor Mladé fronty Ivan Diviš k ní například chodil i na návštěvy.⁴³ V cenzurním úřadě pracovala až do jeho zrušení v červnu 1968. Ani v tu chvíli však její cenzurní biografie nekončila.

Epilog

V roce 1968 sháněla Jarmila Dubovská (Waageová se na počátku šedesátých let podruhé vdala) zaměstnání s obtížemi, po krátké pracovní zastávce v Parku kultury a oddechu Julia Fučíka se roku 1969 navrátila ke své původní knihovnické profesi a začala pracovat v metodickém oddělení Státní knihovny.

Tou dobou se však již otevíral prostor pro její hlavní kvalifikaci: v roce 1971 ji oslovil dlouholetý pracovník knihovnického odboru ministerstva kultury Jaroslav Lipovský, který znal její zkušenosti se sestavováním cenzurních indexů v padesátých letech. Na počátku normalizace bylo třeba najít člověka, který by zajistil recenzurování českých knihoven; bylo z nich třeba odstranit knihy autorů, kteří se veřejně angažovali v období pražského jara či kteří odešli exilu. Když bylo ve Státní knihovně k 1. dubnu 1971 založeno oddělení zvláštních fondů, stala se jeho první vedoucí právě Jarmila Dubovská. Pod jejím dohledem

41) Tamtéž, zvýraznil PŠ.

42) ABS, HSTD, sign. 318-1-2, Zpráva pro ÚV KSČ o *Zbabělcích*.

43) Osobní sdělení Vladimíra Waageho.

se obnovila platnost některých cenzurních indexů z padesátých let, současně však začaly vznikat seznamy nové, opět za jejího významného přispění.

Přítomná sonda se věnovala jednomu z řadových představitelů státního dohledu; analýza cenzurních protokolů konkrétní osoby, jež nejméně dvě desetky let vykonávala každodenní dohled nad literárním děním, otevírá neodbytně otázku, do jaké míry cenzor naplňoval obecné požadavky stanovené shora. Stal se cenzorem právě díky korelaci mezi svým vkusem a oficiálním nárokem? V jaké míře jej při povolování vedly individuální dispozice?

V oblasti reprezentace komunistické strany a státního zřízení panovala mezi pracovníky HSTD evidentní shoda a svým úkolům rozuměli v zásadě obdobně, byť je naplňovali s různou intenzitou. Při posuzování literárních děl, jež vyžadovalo specifický interpretační výkon, se však výrazněji uplatňoval subjekt interpreta, vyznačující se individuálním vkusem, zájmy a hodnotami. V případě Jarmily Waageové pozorujeme snahu (i schopnost) interpretovat literární dílo s ohledem na potenciální reference k aktuálnímu světu a politické souvislosti. Ve srovnání s ostatními cenzory se její čtení vyznačovalo intenzivnějším zájmem o poezii a schopností formulovat a podrobněji argumentovat své výtky. V interpretacích jí posuzovaných textů se výrazněji uplatňoval estetický názor, vyznačující se nezvykle intenzivním a soustavným odporem k literárnímu existencialismu a estetice ošklivosti. Nikoli náhodou se v intimním prostředí vlastní rodiny zmiňovala o tom, že nemá ráda literaturu, která „je zlá“.⁴⁴ V literárním kontextu druhé poloviny padesátých let reprezentovala spíše tradiční estetické názory, míjela se s nastupujícími uměleckými trendy a do značné míry se shodovala s oficiálně proklamovanými představami o umění. Snad i to byl předpoklad pro působení v cenzurním úřadě. Jádro svého postoje k literatuře a její společenské úloze zformulovala výstižně právě nad Škvoreckého novelou: když kniha nepřispívá k estetické a morální kultivaci čtenářů, „bylo by ve veřejném zájmu, aby vůbec nevyšla“.

44) Rozhovor Petra Šámala s Vladimírem Waagem a jeho manželkou Annou Machovou, 28. 5. 2014.